

DOI: 10.32626/2309-2254.2021-32.52-66

УДК 930:341.485(=161.2):316.354

СТАСЮК Олеся – кандидат історичних наук, генеральний директор Національного музею Голодомору-геноциду, вул. Лаврська, 3, м. Київ, індекс 02000, Україна (olesia.stasiuk@gmail.com)

ORCID <https://orcid.org/0000-002-9527-982X>

STASIUK Olesia – Candidate of Historical Sciences, Director General of the National Museum of the Holodomor-Genocide, 3 Lavrska Street, Kyiv, index 02000, Ukraine (olesia.stasiuk@gmail.com)

Бібліографічний опис статті: Стасюк, О. (2021). Функціонування інституту уповноважених в УСРР на початку 1932 р.: визначення напрямку, загальні рішення та їх виконання через призму партійних документів. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки*, (32), 52–66.

ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТУ УПОВНОВАЖЕНИХ В УСРР НА ПОЧАТКУ 1932 р.: ВИЗНАЧЕННЯ НАПРЯМУ, ЗАГАЛЬНІ РІШЕННЯ ТА ЇХ ВИКОНАННЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПАРТІЙНИХ ДОКУМЕНТІВ

Анотація. *Мета дослідження* – виявити, проаналізувати та систематизувати зразки партійної документації щодо функціонування інституту уповноважених в УСРР у січні – березні 1932 р. *Методологія дослідження* базується на принципах історизму. Авторка використала метод критичного аналізу джерел, проблемно-хронологічний, типологічний, а також аналізу, синтезу та узагальнення. **Наукова новизна.** Уведено в обіг нові історичні джерела; виявлено специфіку мобілізації в рахунок «80», «106», «400», «800». **Висновки.** Партійні документи та матеріали (постанови, протоколи, директивні листи, доповідні записки, телеграми тощо), створені ЦК ВКП(б), ЦК КП(б)У та їх апаратами, визначали загальні рішення, заходи, завдання функціонування інституту уповноважених у січні-березні 1932 р. Вони стали доказом організації та вчинення Голодомору-геноциду українців у 1932–1933 рр. У січні 1932 р. активізувалися мобілізації у села як рядових працівників комуністів, так і членів політбюро. На початку березня 1932 р. уповноважені мали паралелити формування насінневих фондів із хлібозаготівлями з урожаю 1931 р. Уповноважені всіх рівнів, щоб досягти поставленої цілі, вимагали від районів та сіл'рад, які вже виконали розверстані на них плани хлібозаготівель, брати зустрічні, застосовуючи методи примусу й репресії, відбирали в рахунок хлібозаготівель насіннєве зерно. Також проведено переорієнтування уповноважених із хлібозаготівель на посівну кампанію, передислокацію в інші райони, а то й області. Було активізовано відправку комсомольських бригад, котрі переважно складалися з молодих неодружених чоловіків робітничих професій, членів або кандидатів у члени КП(б)У. Уповноважені РПК також несли відповідальність за перемел відходів на артільних млинах і вітряках, пильнували, щоб мололи лише від-

ходи. Для посилення темпів збирання насіннєвих фондів до степових районів і Донбасу рішенням політбюро ЦК КП(б)У від 6 березня 1932 р. були відряджені члени і кандидати в члени політбюро В. Затонський, П. Любченко, Г. Петровський, М. Скрипник, В. Строганов із групами працівників, які мали сприяти активізації роботи уповноважених ЦК, уповноважених обласного та районного рівнів. У березні ЦК КП(б)У також починає вимагати застосування обласних і районних буксирів. Тиск уповноважених ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У, обкомів КП(б)У, не припинявся упродовж березня (відслідковувалася економічна та політична ситуації; у визначені терміни направлялися інформаційні зведення до відповідних органів; контролювалася, зокрема й з метою покарання, вся низова ланка партійної номенклатури тощо).

Ключові слова: Голодомор-геноцид, інститут уповноважених, механізм злочину, ЦК ВКП(б), ЦК КП(б)У, хлібозаготівлі, насіннєві фонди, посівна кампанія.

THE FUNCTIONING OF THE INSTITUTION OF THE COMMISSIONERS IN THE UKRAINIAN SSR IN EARLY 1932: DEFINING OF DIRECTION, GENERAL DECISIONS AND THEIR IMPLEMENTATION THROUGH THE PRISM OF PARTY DOCUMENTS

Summary. *The purpose of the study* is to identify, analyze and systematize samples of party documentation on the functioning of the institution of the commissioners in the Ukrainian SSR in early 1932 (January to March). **Methodology of the study** is based on the principles of historicism. The author used the method of critical analysis of the sources, problem chronological and typological methods, as well as analysis, synthesis, and generalization. **Scientific novelty.** New historical sources have been introduced; the specifics of mobilization at the expense of «80», «106», «400», and «800» have been defined. **Conclusions.** The party documents and materials (resolutions, protocols, directive letters, reports, telegrams, etc.) created by the Central Committee of the All-Union Communist Party (Bolsheviks), the Central Committee of the Communist (Bolshevik) Party of Ukraine and its apparatus, which defined the general decisions, measures, and tasks of functioning of the institute of commissioners in early 1932. They came to be the proof of the organization and commission of the Holodomor genocide of Ukrainians in 1932–1933. In January 1932, mobilizations in the villages of both ordinary communist workers and members of the politburo intensified. At the beginning of March of 1932, the commissioners had to parallel the formation of seed stocks with grain procurement from the 1931 harvest. To reach the goal «by all means», the commissioners of all levels demanded that the districts and village councils that had already performed their grain procurement plans take counter-seeds. Using the methods of coercion and repressions, they collected seed grain at the expense of grain procurement. In March, the commissioners for grain procurement were reoriented to the sowing campaign and relocated to other districts and even regions. A number of Komsomol brigades (they consisted of mostly young unmarried men of working professions, who were members or candidate members of the Communist (Bolshevik) Party of Ukraine) were sent to the villages. The commissioners of district party committees were also responsible for milling the leftovers in the artel mills and windmills, making sure that only waste was ground. To strengthen the pace of collection of seed funds to the steppe regions and Donbas by the decision of the politburo of the Central Committee of the Communist (Bolshevik) Party of Ukraine, on March 6, 1932, the members and candidate members of politburo V. Zatonskyi, P. Liubchenko, H. Petrovskyi, M. Skrypnyk, V. Strohanov to-

gether with the groups of workers were sent to promote the work of the Commissioners of Central Committee and those of the regional and district levels. In March, the Central Committee of the Communist (Bolshevik) Party of Ukraine seized control over the functioning of regional and district "tugs". The pressure of the commissioners of the Central Committee of the All-Union Communist Party (Bolsheviks) and Central Committee of the Communist (Bolshevik) Party of Ukraine and would not stop in March (the economic and political situation was monitored; information reports were sent to the relevant bodies in due time; the entire lower level of the party nomenklatura was controlled, specifically for the purpose of punishment).

Key words: Holodomor genocide, institution of commissioners, crime mechanism, Central Committee of the All-Union Communist Party (Bolsheviks), Central Committee of the Communist (Bolshevik) Party of Ukraine, grain procurement, seeds funds, sowing campaign.

Постановка проблеми. Підсумовуючи роботу колгоспів у 1931 р. та окреслюючи завдання на наступний рік, у постанові політбюро ЦК КП(б)У від 28 березня 1932 р. зазначалося: «... Для серйозного ознайомлення з життям і господарством колгоспів на місці і для надання їм допомоги щодо застосування досвіду найкращих колгоспів ЦК зобов'язує обласні і районні партійні та радянські організації постійно відсилати керівних працівників на довші строки (не менше 10–15 днів) у певні колгоспи» (ЦДАГО України, ф. 1, оп. 6, спр. 235, арк. 159–160). Це один із багатьох документів республіканських і місцевих осередків КП(б)У, які містяться у фондосховищах колишніх центральних та обласних колишніх партійних архівів. Ці важливі документи стали доступними для дослідників лише після здобуття Україною державної незалежності. Певне зацікавлення у науковців викликала партійна документація, яка, зокрема, регулювала діяльність уповноважених (мобілізованих партійними органами в українські села для проведення хлібозаготівлі).

Аналіз джерел та останні дослідження. Одним із перших серед вітчизняних науковців до проблеми функціонування інституту уповноважених і його ролі у вилучення зерна звертався О. Єрмак. Автор зазначав, що з Полтави до навколишніх сіл для «підсилення» місцевого колгоспного керівництва для виконання плану зернопоставок влітку 1932 р. було відправлено 209 осіб керівного партактиву, 100 уповноважених. Однак, на думку керівництва, цього виявилось недостатньо, тому в листопаді було направлено ще 114 партійних активістів, 5000 членів ЛКСМУ та 250 робітників для проведення обшуків та вилучення збіжжя. Варто зауважити, що дослідження науковця охоплюють переважно другу половину 1932 р. (Єрмак, 1997, с. 17–18). М. Дорошко простежує вплив партійних «верхів» на «низи», а також зворотну реакцію окремих виконавців на «революцію зверху», злочинні дії уповноважених щодо хліборобів під час заготівельної кампанії 1932–1933 рр. (Дорошко, 2004). У контексті діяльності партійно-політичних органів кінця 1920 р. – початку 1930 р. інститут уповноважених досліджував український вчений В. Папакін (Папакін, 2013). Провівши евристичну роботу з дослідження справочинної документації вищого комуністичного керівництва

дослідник дійшов висновків, що наприкінці 1920-х рр. саме питання виконання плану хлібозаготівель найбільше турбувало партійне радянське керівництво. Автор зазначав, що вирішення цього питання було покладене на адміністративні й силові структури. Одним із ключових елементів цієї системи став інститут уповноважених із хлібозаготівель (Папакін, 2013, с. 68–70). Досить ґрунтовно досліджено питання інституту уповноважених у монографії В. Васильєва «Політичне керівництво УРСР і СРСР: динаміка відносин центр-субцентр влади (1917–1938)» (Васильєв, 2014). Автор не лише викремлює практику використання інституту уповноважених із хлібозаготівель як один із елементів впровадження злочинної політики комуністичного керівництва, а й намагається простежити реальні наслідки дій цих уповноважених (Васильєв, 2014, с. 221). Дослідник констатує, що частина союзного та республіканського керівництва цілком усвідомлювала безперспективність впровадження інституту уповноважених в умовах відсутності збіжжя, тому поширеною стала практика покарання уповноважених, які не впоралися з покладеними на них об'ємами з хлібозаготівлі. До того ж місцеве керівництво інколи намагалося приховати прізвища уповноважених, які не впоралися із завданням, перед республіканським керівництвом, розуміючи, яке покарання на них чекає (Васильєв, 2014, с. 272).

Мета статті – виявити, проаналізувати та систематизувати зразки партійної документації щодо функціонування інституту уповноважених в УСРР січні – березні 1932 р.

Виклад основного матеріалу. Аналіз архівних матеріалів за 1930–1931 рр., зокрема списків мобілізованих, посвідчень про відрядження з Києва, Харкова, Одеси до Кам'янець-Подільського ОПК «в рахунок 800», підтверджує, що їх використовували на партроботі, насамперед, для «зміцнення» прикордонних округ, а також як інструкторів ЦРК (Церабкооп – торговельна кооперативна система з обслуговування робітників). Кампанія з мобілізації «в рахунок 400» проводилася на посади інструкторів РПК, політінструкторів; на господарську роботу (завбазою, керуючого місцевою конторою Укрм'яса, референта з експорту Наркомторгу в м. Кам'янець-Подільський); на роботу в колгоспах (завфермами, головами артілей), на культроботу тощо. Виявлено такі тенденції: 1) мобілізованим видавали грошові кошти, зокрема 50 крб «підйомних»; 2) без дозволу Оргрозподу ЦК в округи не відряджали (Держархів Хмельницької обл., ф. п. 3, оп. 1, спр. 319, арк. 2-15, 35-36); 3) у 1930–1931 рр. окремо складали списки мобілізованих на «посівкампанію» та «масову колективізацію» (Держархів Хмельницької обл., ф. п. 3, оп. 1, спр. 321, арк. 29) (жінок було значно менше, ніж чоловіків); 4) прибулі мали надати характеристику, що складалася з типових тоді фраз, як-от характеристика Г. Котлермана, члена КП(б)У з 1919 р.: «в Одеському ЦРК працював з 1927 р. інспектором фабрикатного відділу ... Активний і дисциплінований товариш. З дорученою роботою справлявся ... Був висунутий на посаду

зав. фермою». Також часто використовували фразу «на роботі рос и с такою справлялся»; 5) частина мобілізованих у 1930-х рр. намагалася уникати відряджень у села. Так, у «рахунок 800» на партроботу з Києва мало прибути 10, прибуло – 3; з Одеси і Харкова не приїхали взагалі. В рахунок «400» мало приїхати 30, прибуло – 26, з яких 4 повернулися назад.

Варто зауважити, що ставлення місцевого населення до «шефів із міста» було негативним, вони вважали, що не варто «робітникам вмішуватися у справи селянина»; з острахом ставилися до «прийшлих» керівників із-за меж УСРР. Проаналізувавши списки радянських партизан і червоноармійців, які працювали в колгоспах у селах прикордонної смуги, варто звернути увагу на те, що третина прибули з інших регіонів, зокрема Сибіру, інші – з міст Запоріжжя, Рикова (сmt Генічеського р-ну Херсонської обл.; у 1920-х рр. – райцентр. Жодного стосунку до О. Рикова назва не мала, у 1930 р. – перейменували в Партизани. 2016 р. повернули назву Рикове). Більшість з них працювали на керівних посадах (головами колгоспів, бригадирами, завідувачами птахоферм, скотоферм тощо) (Держархів Хмельницької обл., ф. п. 323, оп. 1, спр. 48, арк. 190-191).

Ось зразок типової ситуації. Станом на вересень 1931 р. РПК мобілізував 68 членів партії на хлібозаготівлі у села Проскурівського району (район було поділено на 8 кушів, в яких уповноваженими були члени бюро РПК). Виконавці хлібозаготівель інформували, що населення «очікує війни», «кінця світу», «божого кари за вступ до колгоспів», «у колгосп йти не поспішає»; на зборах пропонували вступати до колгоспів біднякам, щоб навчилися господарювати; активістів запитували: «Доки це буде?» і просили написати розписки, що більше з них не будуть вилучати хліб; владу ототожнювали з «нечистою силою»; також інформували про неприпустиме ставлення голови сільради у с. Мацьківці, котрий казав односельцям, якщо прийдуть забирати хліб до нього, «вижене їх палкою». «Прибулі» боялися побиття з боку селян та фізичних розправ із ними (у с. Аркадіївці під час заготівлі корів активного виконавця було поранено ножом, у с. Шпиченці селяни побили приїжджих). Було ухвалено рішення створити оргпартгрупи, які перебували по 5 днів у кожному сільпартосередку (Держархів Хмельницької обл., ф. п. 323, оп. 1, спр. 48, арк. 139-143). 2 січня 1932 р. на засіданні бюро РПК Проскурівський район розбили на 13 дільниць (по 4-5 сіл) приблизно, 15 осіб на район. З метою тиску на селян-власників («куркульсько-заможну верхівку») представники органів суду і прокуратури розподілялися відповідно до дільниць, де мали перебувати по 5 днів (Держархів Хмельницької обл., ф. п. 323, оп. 1, спр. 48, арк. 10-11).

Із протоколу № 1 та постанови засідання бюро Богодухівського райпарткому КП(б)У від 9 січня 1932 р. про хід виконання в районі планів хлібозаготівлі та мірчука за 1931 р. дізнаємося, що серед членів бюро райпарткому КП(б)У також був присутній уповноважений ЦК КП(б)У із хлібозаготівель Козлов та представники ЦК КП(б)У Голишев і Нюренберг. У постанові зазна-

чалось, «що рішучого зламу не досягнуто і що взяті темпи не забезпечують виконання пляну хлібозаготівлі по 20 січня ц/р. Бюро РПК констатує про незадовільний стан хлібозаготівлі по району, що ряд партосередків та сільрад ... та уповноважені РПК тов. Островерхов, Бутенко, Ігнатенко, Отрощенко припустили цілу низку клясових викривлень, недооцінюючи роль індивідуального сектору, недостатньо натискаючи на куркуля, та не вели рішучої боротьби із шкідницькими діями в окремих колгоспах цих сіл, по суті провадили правий опортунізм на практиці не вівши більшовицької рішучості і настирливості в хлібозаготівлі». Бюро рекомендувало використовувати такі соцметоди: буксирні бригади, соцзмагання та ударництво (Держархів Харківської обл., ф. п. 80, оп. 1, спр. 43 арк. 1–3).

Відповідно до протоколу № 4 позачергового засідання бюро Зміївського райпарткому КП(б)У від 13 січня 1932 р. про заходи із завершення хлібозаготівлі в районі до 16 січня шляхом штурмових днів та збільшення тиску на одноосібний сектор дізнаємося з доповіді секретаря РПК Козирева, що план вчасно виконано не було; провина покладалася, зокрема й на уповноважених; колгоспи мали продати державі усі «лишки», а також «колгоспи своє перше завдання виконали, а тепер мають виконати зустрічні пляни». Варто зауважити, що за відрядженими пильно стежили, вони не мали права самовільно відлучатися, зокрема на уповноваженого по Задінчанській сільраді Еріна за самовільний виїзд із сільради було накладено партстягнення, знято рекомендацію про направлення його на навчання (Держархів Харківської обл., ф. п. 72, оп. 1, спр. 51, арк. 3, 4) (рекомендація на навчання була одним із методів заохочення для уповноважених).

У лютому 1932 р. на державному рівні починають оперувати маркером «тверді люди», зокрема про це наголошується в директивному листі ЦК КП(б)У та РНК УСРР до обкомів, міськкомів і райкомів партії про мобілізацію насінневих фондів та організацію взаємодопомоги недорідним районам від 17 лютого 1932 р. Також йдеться про необхідність надання насінневої і продовольчої допомоги недорідним районам Західного Сибіру, Уралу, Волги, заборону допомоги для України, вказана необхідність відрядити «твердих людей», котрі не мають зупинятися ні перед чим (ЦДАГО України, ф. 1, оп. 6, спр. 235, арк. 82).

Агітмасвідділи «інструктували товаришів, що працюють на районах у справі хлібозаготівлі, що поруч з хлібозаготівлею належить розгорнути більшовицьку роботу по забезпеченню весняної засівкампанії насінневими фондами» (Голодомор 1932–1933 років в Україні, с. 66–67).

Протокол № 12 засідання бюро Зміївського райпарткому КП(б)У від 20 лютого 1932 р. щодо виконання лютого місячного плану заготівель, квартального фінплану, розгляду телеграми С. Косіора і В. Чубаря стосовно мобілізації та утворення насінневих фондів для весняної засівкампанії, висвітлює обов'язки та відповідальність уповноважених РПК у зборі насіння та проведення хлібозаготівель (невиконання планів маркувалося як «опорту-

нізм уповноважених»). Пропонувалося відзначити день Червоної армії червоними валками пшениці; секретарям партосередків та уповноваженим РПК нанести «рішучий удар по куркулях та опортуністах і добитись повного виконання пляну; зобов'язати всіх секретарів партосередків, уповноважених РПК та заготторганізацій протягом декади закінчити оформлення контрактів м'яса, молока та птиці, добившись протягом п'ятиденки перелому в м'ясозаготівлі»; відслідковувати політичний стан району; покласти відповідальність «за мобілізацію коштів на уповноважених РПК, попередивши їх, що вони будуть нести відповідальність за невиконання в першу чергу»; для проведення підготовчої роботи та ефективного керування весняною засів-кампанією мала бути організована опертрійка. Цією постановою також передбачалося відкрити згідно з телеграмою ЦК крамницю-розподільник закритого типу, до якого прикріпити весь актив району та спеціалістів: агрономів, лікарів, вчителів та інших (Держархів Харківської обл., ф. п. 72, оп. 1, спр. 52, арк. 16–23). Уповноважені та виконавці забезпечувалися не лише харчуванням за рахунок тих, кого грабували, а можливістю придбати в закритому розподільнику промислові товари, що стали дефіцитом.

*Обоз із зерном, конфіскованим під час розкуркулення у селян с. Коломак
Валківського району Харківського округу. 1930 р.*

(Держархів Харківської обл., ф. п. 11589, оп. 1, спр. 327, арк. 1.)

Починаючи з березня 1932 р. тиск із боку уповноважених носить системний характер. 1 березня у постанові Херсонського міськкому КП(б)У про хлібозаготівлі було запропоновано уповноваженим МПК і секретарям сільпартосередків вжити «найрішучіших заходів адміністративно-фінансового натиску до злісних нездавців хліба» (Держархів Херсонської обл., ф. 185,

оп. 1, спр. 2, арк. 2). Із наведених вище документів видно, що на початку березня уповноважені мали паралелити формування насінневих фондів із хлібозаготівлями з урожаю 1931 року, адже встановлені для республіки завищені контрольні цифри хлібозаготівель виконані не були. Уповноважені всіх рівнів, щоб досягти поставленої цілі, вимагали від районів та сільрад, які вже виконали розверстані на них плани хлібозаготівель, брати зустрічні, застосовуючи методи примусу й репресії, відбирали в рахунок хлібозаготівель також насіннєве зерно. Попри вилучення в українському селі насінневих фондів у рахунок хлібозаготівель, їхнього повернення хліборобам України не передбачалося. У постанові йшлося про допомогу регіонам Росії, які постраждали від минулорічної посухи.

Перед загрозою зриву в Україні посівної кампанії ярих зернових основним напрямом діяльності уповноважених було забезпечити формування насінневих фондів колгоспів та одноосібного сектору. Про це йдеться у кількох документах найвищої влади в УСРР, коли до встановленого в Москві терміну створення насінневих фондів залишилась одна п'ятиденка. Зокрема, до обкомів партії, Молдавського обкому, міськкомів та райкомів Донбасу було направлено директивний лист ЦК КП(б)У за підписом секретаря ЦК КП(б)У С. Косіора про хід збирання насінневих фондів від 6 березня 1932 р., яким вимагалось: «Зважаючи на необхідність зосередження всієї уваги на посівкампанії і збиранні насіння, припинити хлібозаготівлі та відкликати всіх уповноважених з хлібозаготівель. Наше рішення, щоб цих уповноважених перекинути в інші села для мобілізації насіння, лишається [в] силі» (Голод 1932–1933 років на Україні: очима істориків, с. 23).

Про передислокацію уповноважених згадується і в дорученні (обіжнику) відділу агітації та масових кампаній ЦК КП(б)У агітмасвідділам обкомів КП(б)У від 5 березня 1932 р., що, зокрема, надійшов до агітмасвідділу Одеського обкому КП(б)У: «Відділ АМК ЦК просить терміново повідомити, чи прибули у Ваше розпорядження всі товариші, що переключені постановою ЦК від 29/ІІ з хлібозаготівлі на посівкампанію, прізвища товаришів, що до цього часу не з'явилися. Також повідомте, до яких районів Вами ці товариші командировані для проведення засівкампанії (Держархів Одеської обл., ф. п. 11, оп. 1, спр. 40, арк. 5).

Відсутність насінневих фондів на цей час стала критичною саме для Півдня України. Для посилення темпів збирання насінневих фондів до степових районів і Донбасу рішенням політбюро ЦК КП(б)У від 6 березня 1932 р. були відряджені члени і кандидати в члени політбюро В. Затонський (голова ЦКК КП(б)У – нарком РСІ УСРР), П. Любченко (секретар ЦК КП(б)У), Г. Петровський (голова ВУЦВК), М. Скрипник (нарком освіти УСРР), В. Строганов (другий секретар ЦК КП(б)У) з групами працівників (Голодомор 1932–1933 років в Україні, с. 75). Їхня присутність мала активізувати роботу як уповноважених ЦК, які з переведенням на нові місця отримували завдання займатися збором насіння, так і уповноважених обласного та районного рівнів.

Усвідомлюючи, що сформованих колгоспами й одноосібними селянами насінневих фондів як таких уже не було, в рахунок хлібозаготівель були забрані не лише товарні лишки, а навіть продовольчий хліб, фуражне зерно. Усвідомлюючи, що існує загроза опору на місцях, ЦК КП(б)У зобов'язав уповноважених надсилати 10-денні зведення й докладні інформації про ситуацію на закріплених за ними ділянках. Про це, зокрема, йшлося в обіжнику відділу агітації та масових кампаній до обкомів КП(б)У щодо надання зведень і докладних інформацій про перебіг підготовки та проведення весняної посівної кампанії від 3 березня 1932 р. ЦК КП(б)У також цікавило, які заходи вживаються «по організації ... обласних і районних букс[ирів] для допомоги відсталим районам і селам» (Держархів Одеської обл., ф. п. 11, оп. 1, спр. 40, арк. 4-4 зв.).

На початку березня 1932 р. активізувалася відправка у села комсомольських бригад. Було проаналізовано список мобілізованих Миколаївським міським комітетом ЛКСМУ в розпорядження бюро Одеського обкому ЛКСМУ в рахунок «80» уповноваженими із засівкампанії. Його складають 49 прізвищ комсомольців із зазначенням національного стану та соціального походження, посад і місця роботи. Виявлено, що комсомольці, переважно були 1906–1912 р.н., а також членами або кандидатами в члени КП(б)У, робітниками миколаївських заводів, студентами радпартшколи, інститутів – машинобудівного і соціального виховання, залізничного технікуму тощо. Мобілізовані були розбиті на 10 бригад із визначеним бригадиром і з зазначенням району області, куди направляли бригаду (Держархів Одеської обл., ф. п. 11, оп. 1, спр. 108, арк. 6–7).

Варто зауважити, що тенденції попередніх років про невіїзди на місця зберігалися. Наприклад, у постанові бюро Ніжинського райпарткому КП(б)У про невіїзд у села уповноважених райпарткому та бригад із засівкампанії від 9 березня 1932 р., зазначалося, що до сіл не прибуло 15 осіб. У зв'язку з цим було ухвалено рішення «прохати КК РСІ негайно перевірити причину невіїзду Уповноважених та бригад на села й винних притягти до суворої парт. відповідальності (ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 5876, арк. 201–202).

Проаналізувавши протокол засідання трійки бюро Одеського обкому КП(б)У з мобілізації комсомольців у рахунок «106» та ін., варто звернути увагу, що особи відправлялися тимчасово (на два тижні). Про важливість цієї категорії мобілізованих свідчить те, що на нараді в Одеському обкомі КП(б)У 14 березня 1932 р., крім Вечкутова, представника від бюро обкому, і Кучерукова (облКСМ), були присутні уповноважений ЦК ВКП(б) Меліксетов, уповноважений ЦК КП(б)У і ЦК ЛКСМУ Луняков, секретар ЦК ЛКСМУ Воробін. Було ухвалено: «1) розверстку міському ЛКСМУ затвердити. Вважати за потрібне встановити резерв у розмірі 10% мобілізованих і створити його за рахунок Херсонської і Миколаївської організацій; тов. Кучерукову негайно дати розверстку цим КСМ організаціям; 2) партпрошарок серед мобілізованих повинен бути не нижче 10%; 3) відмічаючи, що на ряді підприємств проведені

остаточні розрахунки з мобілізованими (до 45 %), доручити тов. Кучерукову і Лунякову виправити це, для чого скликати представників трикутників усіх підприємств, з яких мобілізовують товаришів та попередити їх, що розрахунки треба провадити лише після відповідних вказівок; 4) наявність здачі 5-х комсомольських квитків показує, що роз'яснювальна робота навколо мобілізації проведена недостатньо. Доручити т. Кучерукову вжити заходів до підсилення масової роботи навколо мобілізації і домовитися з МПК про надання вказівок про підсилення уваги до мобілізації з боку РПК і ЗПК; 5) т-шам Кучерукову і Лубякову негайно заходитися навколо організації фонду харчів з розрахунку на 150 осіб терміном на 17 днів і проробити детально питання про організацію культмасової роботи у вагонах» (Держархів Одеської обл., ф. п. 11, оп. 1, спр. 108, арк. 9).

Із таємного запрошення уповноваженому ЦК ВКП(б) Меліксетову на засідання трійки з питання мобілізації «106» Одеського обкому КП(б)У від 15 березня 1932 р. дізнаємося про засідання трійки в питанні мобілізації «106» (Держархів Одеської обл., ф. п. 11, оп. 1, спр. 108, арк. 8). Було проаналізовано список мобілізованих у рахунок «106» по Одеській організації ЛКСМУ (без дати, але не пізніше 18 березня 1932 р., найімовірніше, він і розглядався на цьому засіданні) у вигляді таблиці (108 осіб), більшість яких (80%) були неодружені; вік – 19–22 роки; робітники різних підприємств області; фах – токар, слюсар, коваль, бетонник і т.д.; комсомольців було 8 осіб, серед яких і члени КП(б)У (Держархів Одеської обл., ф. п. 11, оп. 1, спр. 108, арк. 13-13зв.). Більшість зі списку «106» не були обізнані зі специфікою сільського життя.

Відповідно до телефонограми Валківського райпарткому КП(б)У та райвиконкому до всіх секретарів партосередків і голів сільрад від 22 березня 1932 р. щодо особливого порядку перемелювання відходів на артільних млинах і вітряках, уповноважені несли відповідальність і за перемел відходів на млинах артільей, а там, де не було механічних млинів, – на вітряках. Вони мали пильнувати, щоб мололи лише відходи, адже за вимогою припису, «...будь-яке друге зерно категорично забороняється перемелювати. Відповідальність за це покладається на секретарів партосередків та голів сільрад і уповноважених РПК. Довідки повинні видавати сільради за підписами секретаря партосередку, голови сільради та уповноваженого РПК. Строк помолу встановлюється 3 дні, після цього млини закрити і опечатати. Для контролю за перемолом зерна на млинах виділити комсомольців або членів партії» (Держархів Харківської обл., ф. р. 154, оп. 1, спр. 21, арк. 29).

Попри спроби політбюро ЦК КП(б)У виконати плани зі створення насінневих фондів, відправивши на збір насіння всю партійну номенклатуру, в Кремлі усвідомлювали можливість зриву посівної. 16 березня 1932 р. було видано постанову на телеграму секретаря ЦК КП(б)У С. Косіора про хлібозаготівлі в Україні, якою передбачалося направити ЦК КП(б)У телеграму такого змісту: «політбюро вважає, що стан із насінням на Україні в багато разів гірший за те, що впливає з телеграми т. Косіора, тому Політбюро пропо-

нує ЦК КП(б)У вжити всіх залежних від нього заходів з тим, щоб загроза зриву посівної на Україні була попереджена» (Голод 1932–1933 років на Україні: очима істориків, с. 129).

На виконання політбюро ЦК КП(б)У 17 березня 1932 р. постановою про збирання колгоспних насінневих фондів та організацію взаємодопомоги оголосило мобілізацію парторганізацій і намітило такий план дій: «зобов'язати обкоми негайно встановити райони, що надаватимуть взаємодопомогу, дати цим районам тверді завдання і відрядити у всі ці райони уповноважених обкомів. ... Секретарі та очільники [виконкомів] районів, що надають допомогу, а також уповноважені обкомів безпосередньо керують роботою представників колгоспів, що потребують допомоги, і несуть за виконання плану зі збору фонду взаємодопомоги таку саму відповідальність, як і за мобілізацію насінневих фондів для свого району. ... Придатний для посіву та обмінних операцій матеріал за відсутності посівних фондів обліковується як продовольчий і фуражний. Перевірку необхідно закінчити в найближчі дні не тільки за бухгалтерськими книгами, а й в натурі за участю уповноважених районів. ... ЦК зобов'язує обкоми негайно відрядити в вирішальні райони області весь основний керівний партійний і радянський склад» (Голодомор 1932–1933 років в Україні, с. 90–92).

З листа голови ЦК КП(б)У, наркома РСІ УСРР В. Затонського до секретаря ЦК КП(б)У С. Косіора про становище на Маріупольщині від 24 березня 1932 р. дізнаємося, що він побував у колгоспах колишнього Сартанського району (закріплений за Македонівською МТС). «Маріупольці говорять, що в інших селах (Сартана, Чердалки) ще гірше, але те, що я бачив, можна порівняти тільки з Новою Прагою. ... У всьому Сартанському районі в колгоспах офіційно зерна не видавали. Тільки борошно, а з січня – печений хліб, тобто фактично перевели на пайок. Корови всі усупільнені. ... Формально розписані бригади, але насіння немає, ніхто і не намагається збирати. “Якщо держава дасть, то ми засіємо”. Скаржаться на врожай минулого року. План заготівель у них виконаний. (Здали близько 5 ц з га, в тому числі і по пшениці). ... запропонував зайнятися викачуванням зерна із більш благополучного Мангуського району, натиснути на тих, хто відстає, але зрозуміло, що виконання плану з культур – справа безнадійна...» (Голод 1932–1933 років на Україні: очима істориків, с. 135–137).

Коли у Москві остаточно впевнилися, що в Україні насінневого зерна таки не вистачить для засіву всієї ріллі, було виділено незначну кількість насіння, яке вона мала повернути з нового врожаю. Із постанови політбюро ЦК ВКП(б) про насінневі вантажі від 27 березня 1932 р. дізнаємося, що відправлено «т. Гроссмана на Україну уповноваженим Ради Праці і Оборони з відвантаження насінневого соняшника і кукурудзи» (Голодомор 1932–1933 років в Україні, с. 99).

Аналіз інформації уповноваженого М. Попова для бюро Одеського обкому КП(б)У про стан підготовки до весняної сівби у Знам'янському районі

від 28 березня 1932 р. підтверджує неможливість виконання нереальних планів, навіть за тотального тиску уповноважених усіх рівнів. «На 25 березня по Знам'янському району заготовлено посівного матеріалу по зернових культурах 54,8% від плану. ...Попри приїзд бригади т. Строганова – її роботу тут, низку вжитих заходів із перекидання на село майже всього районного партійного активу (зараз у селах на 41 сільраду перебуває 104 особи райпартактиву і присланих товаришів з Одеси і Миколаєва, ... мій, секретаря РПК і очільник РК у інструктаж на місці в селах – перелому в зборі насінневих фондів, якого вимагає директива облбюро від 12/ІІІ, немає (темп приросту з 10/ІІІ до 25/ІІІ по зернових – 2,6 %). Далі в тексті стояло запитання «Чому» та відповідь про те, що підготовка «до весни в районі почалася пізно, тільки в середині березня після приїзду бригад «Правди» і Строганова. ...Комсомольська організація в 3 з половиною тисячі осіб слабо бере участь у підготовці до посівної. Рішення облбюро про зняття секретаря РК КОМ своєчасне. Потрібно тільки швидше відрядити нового товариша» (Держархів Одеської обл., ф. п. 11, оп. 1, спр. 14, арк. 9–10).

Інформація уповноваженого Одеського обкому КП(б)У Афоніна до Одеського обкому КП(б)У від 29 березня 1932 р. щодо стану підготовки до посівкампанії в Анатоліївському районі підтверджує занепад сільського господарства, безправ'я, відсутність зацікавленості селян у хліборобській праці. У проблемах Афонін, зокрема звинувачує уповноважених РПК, які не забезпечили належного керівництва та боротьби з опортунізмом. Афонін докладно описав роль і методи райпарткомів у пошуку й вилученні зерна в Анатоліївському районі Одеської області: «Враховуючи дуже низьке виконання плану зсипання насінфондів, бюро РПК мобілізувало всі особові сили району і кинуло їх на села. Члени бюро і члени президії РВКу прикріплені до визначених ділянок. Дана жорстка установка добитися такого стану, щоб члени партії, правління колгоспів і актив у першу чергу здали насіння, на основі чого була б розгорнута масова робота з мобілізації насінфондів серед колгоспників, одночасно з цим забезпечити очищення колгоспів від куркульських елементів, що зараз і відбувається. За бездіяльність і вияви опортуністичних настроїв знято 2-х уповноважених, 2-м уповноваженим оголошені догани з попередженням, знято 3-х секретарів осередків з переданням справи в КК, ..., знято 3-х гол. с/р ..., арештовано і передано до суду 5-ть гол. колгоспів» (Держархів Одеської обл., ф. п. 11, оп. 1, спр. 14, арк. 72–74зв.).

Тиск уповноважених ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У, обкомів КП(б)У, не припинявся впродовж березня (відслідковувалася економічна та політична ситуації, у визначені терміни направлялися інформаційні зведення до відповідних органів; контролювалася, й зокрема з метою покарання, вся низова ланка партійної номенклатури).

Типовою для тих часів була інформація уповноваженого ЦК і Одеського обкому КП(б)У Завадського до Одеського обкому КП(б)У щодо стану підготовки до посівкампанії в Бобринецькому районі від 31 березня 1932 р., зокрема показниками вилученого насіння за останню п'ятиденку березня та пло-

щею ріллі, яка потенційно може залишитися незасіяною. «За п'ятиденку посівфонд збільшився по колгоспному сектору на 0,4 %, по індивідуальному на 0,5%, що становить (без пшениці) 78,5%, а по індивідуальному – 24,5% (в центнерах колг. – 6836 цент, і індив. – 309 ц). ... Не вистачає посівматеріалу: вівса 2987 цен. на 2978 га, насіння трав 288 ц на 576 га, буряка кормового 254 ц на 1016 га, бобових 79 ц на 53 га і кукурудзи 548 ц на 3420 га, а всього 4156 ц на 8052 га. ... Про коней. За обстеженням половини колгоспів у районі виявилось, що в задовільному стані (зможуть виробити норму) всього 36% кінського складу, 21 % в середньому стані і близько 42 % в незадовільному стані. З кормами так. У багатьох колгоспах не вистачає навіть грубих кормів. У більшості є солома і полова. Частина має силос. ... Громадське харчування не всюди налагоджене, особливо скромно з хлібом. Постановою посівтрійки 30 березня покладена відповідальність на голову колгоспспілки та райспоживспілки з'ясувати всі ресурси району і добитися організації харчування у всіх колгоспах на весь час посівної кампанії. ...Актив дотепер у більшості випадків не є справжньою опорою партрадвлди на селі та існує тільки на папері» (Держархів Одеської обл., ф. п. 11, оп. 1, спр. 14, арк. 79-79 зв.).

Висновки. Партійні документи та матеріали (постанови, протоколи, директивні листи, доповідні записки, телеграми тощо), створені ЦК ВКП(б), ЦК КП(б)У та їх апаратами, визначали загальні рішення, заходи, завдання функціонування інституту уповноважених у січні-березні 1932 р. Вони стали доказом організації та вчинення Голодомору-геноциду українців у 1932–1933 рр. У січні 1932 р. активізувалися мобілізації у села як рядових працівників комуністів, так і членів політбюро. На початку березня 1932 р. уповноважені мали паралелити формування насінневих фондів із хлібозаготівлями з урожаю 1931 р. Уповноважені всіх рівнів, щоб досягти поставленої цілі, вимагали від районів та сільрад, які вже виконали розверстані на них плани хлібозаготівель, брати зустрічні, застосовуючи методи примусу й репресії, відбирали в рахунок хлібозаготівель насіннєве зерно. Також проведено переорієнтування уповноважених із хлібозаготівель на посівну кампанію, передислокацію в інші райони, а то й області. Було активізовано відправку комсомольських бригад, котрі переважно складалися з молодих неодружених чоловіків робітничих професій, членів або кандидатів у члени КП(б)У. Уповноважені РПК також несли відповідальність за перемел відходів на артільних млинах і вітряках, пильнували, щоб мололи лише відходи. Для посилення темпів збирання насінневих фондів до степових районів і Донбасу рішенням політбюро ЦК КП(б)У від 6 березня 1932 р. були відряджені члени і кандидати в члени політбюро В. Затонський, П. Любченко, Г. Петровський, М. Скрипник, В. Строганов із групами працівників, які мали сприяти активізації роботи уповноважених ЦК, уповноважених обласного та районного рівнів. У березні ЦК КП(б)У також починає вимагати застосування обласних і районних буксирів. Тиск уповноважених ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У, обкомів

КП(б)У, не припинявся упродовж березня (відслідковувалася економічна та політична ситуації; у визначені терміни направлялися інформаційні зведення до відповідних органів; контролювалася, зокрема й з метою покарання, вся низова ланка партійної номенклатури тощо).

Список використаних джерел і літератури:

- Васильєв, В.** (2014). *Політичне керівництво УРСР і СРСР: динаміка відносин центр-субцентр влади (1917–1938)*. Київ: Ін-т історії України НАН України, 376 с.
- Державний архів Одеської області.
- Державний архів Харківської області.
- Державний архів Херсонської області.
- Державний архів Хмельницької області.
- Дорошко, М.** (2004). *Компартійно-державна номенклатура УСРР у 20–30-ті роки XX століття: соціоісторичний аналіз*. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 154 с.
- Єрмак, О.** (1997). *Ціна великого перелому. Колективізація сільського господарства і голод на Полтавщині. 1929–1933: збірник документів і матеріалів*. Полтава, 264 с.
- Папакін, Г.** (2013). «Чорна дошка»: антиселянські репресії (1932–1933). Київ: Ін-т історії України НАН України, 422 с.
- Піріг, Р.** (кер. кол. упоряд.). (1990). *Голод 1932–1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів*. Київ: Політвидав України, 605 с.
- Піріг, Р. Я.** (упоряд.). (2007). *Голодомор 1932–1933 років в Україні: документи і матеріали*. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 1128 с.
- Центральний державний архів громадських об'єднань України.

References:

- Vasyliiev, V.** (2014). *Politychne kerivnytstvo URSR i SRSR: dynamika vidnosyn tsentr-subtsentr vldy (1917–1938)* [Political Authorities of the Ukrainian SSR and the USSR: Dynamics of Relations of Center and Sub-Center of Power (1917–1938)]. Kyiv: In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 376 s. [in Ukrainian].
- Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of Odesa Region]. [in Ukrainian].
- Derzhavnyi arkhiv Kharkivskoi oblasti [State archives of Kharkiv Region]. [in Ukrainian].
- Derzhavnyi arkhiv Khersonskoi oblasti [State archives of Kherson Region]. [in Ukrainian].
- Derzhavnyi arkhiv Khmelnytskoi oblasti [State archives of Khmelnytskyi Region]. [in Ukrainian].
- Doroshko, M.** (2004). *Kompartiino-derzhavna nomenklatura USRR u 20–30-ti roky XX stolittia: sotsioistorychnyi analiz* [Communist Party and State Nomenclature of the Ukrainian SSR in the 1920s and 1930s: Socio-Historical analysis]. Kyiv: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Kyivskiy universytet», 154 s. [in Ukrainian].
- Yermak, O.** (1997). *Tsina velykoho perelomu. Kolektyvizatsiia silskoho hospodarstva i holod na Poltavshchyni. 1929–1933* [Collectivization of Agriculture and Famine in Poltava Region. 1929–1933]: zbirnyk dokumentiv i materialiv. Poltava, 264 s. [in Ukrainian].
- Papakin, H.** (2013). «Chorna doshka»: antyselianski represii (1932–1933) [“Black Board”: Anti-Farmers’ Repressions (1932–1933)]. Kyiv: In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 422 s. [in Ukrainian].

Pyrih, R. (ker. kol. uporiad.). (1990). *Holod 1932–1933 rokiv na Ukraini: ochyma istorykiv, movoiu dokumentiv* [Famine of 1932–1933 in Ukraine: by the Eyes of Historians, in the Language of Documents]. Kyiv: Polityvdav Ukrainy, 605 s. [in Ukrainian].

Pyrih, R. Ya. (uporiad.). (2007). *Holodomor 1932–1933 rokiv v Ukraini* [Holodomor of 1932–1933 in Ukraine]: dokumenty i materialy. Kyiv: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 1128 s. [in Ukrainian].

Tsentrалnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy [Central State Archives of Public Organizations of Ukraine]. [in Ukrainian].

Отримано: 03.05.2021

DOI: 10.32626/2309-2254.2021-32.66-80

УДК 930.1:329.78(477.43-21)

ЯРИЧ Володимир – аспірант кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, вул. Татарська, 14, м. Кам'янець-Подільський, 32300, Україна (yarich219@gmail.com)

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4455-952X>

YARYCH Volodymyr – PhD-student of the Department of History of Ukraine Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University, 14 Tatars'ka Street, Kamianets-Podilskyi, index 32300, Ukraine (yarich219@gmail.com)

Бібліографічний опис статті: Ярич, В. (2021). Проблематика молодіжного руху ОУН на території Кам'янець-Подільської області у повоєнні роки в українській історіографії доби незалежності. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки*, (32), 66–80.

ПРОБЛЕМАТИКА МОЛОДІЖНОГО РУХУ ОУН НА ТЕРИТОРІЇ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ У ПОВОЄННІ РОКИ В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ ДОБИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Анотація. *Мета дослідження* – проаналізувати наявний історіографічний доробок сучасних вітчизняних істориків з проблематики діяльності молодіжних організацій українських націоналістів на території Кам'янець-Подільської області в повоєнні роки. **Методологія дослідження** побудована на принципах історизму, об'єктивності, всебічності, цілісності та системності, методах аналізу і синтезу, історико-генетичного, історико-порівняльного, історико-типологічного, проблемно-хронологічного. **Наукова новизна** полягає у тому, що автор на прикладі історіографічних досліджень показує зростання інтересу в науковому просторі до теми боротьби ОУН на східноукраїнській від річки Збруч території у загальному, так і до теми участі в цьому русі української молоді. **Висновки.** У розглянутих розвідках дослідники нагромадили значний фактичний матеріал про причини та передумови